

## ВТОРАТА ЮЖНОСЛАВЯНСКА РЕДАКЦИЯ НА НЕСТИШНИЯ (ПРОСТИЯ) ПРОЛОГ

**Проф. д.ф.н. Искра Христова-Шомова**  
*Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**Резюме.** Нестишният или Прост пролог е славянска книга с кратки четива за светците и празниците за всеки ден от календарната година. Има две южнославянски редакции на Нестишния пролог. Съществуването на втората редакция беше установено неотдавна. Тя е по-слабо разпространена от първата и се намира само в сръбски ръкописи. Но проложни четива по тази редакция се включват и в някои служебни минеи. В статията са дадени текстовете на три проложни четива според два Нестишни пролога: Лесновски пролог от 1330 г. (представител на първата редакция) и Загребски пролог от XIII – XIV в. (представител на втората редакция), както и според два служебни минея: Драганов миней от края на XIII в. и Охридски миней от 1425 г. Сравнението показва, че между първата и втората редакция има доста разлики както на лексикално, така и на синтактично равнище, а на места има променени цели изрази. Освен това понякога в една от двете редакции текстът е значително подълг. Четивата в Драгановия миней са според първата редакция за първото полугодие (септември-февруари) и според втората – за второто полугодие (март-август), а четивата в Охридския миней винаги следват втората редакция. Освен това, между двете южнославянски редакции има общи грешки, докато са известни староруски преписи с правилно четене. Това показва, че средновековният превод на Нестишния пролог е създаден сред източните славяни и по-късно е бил пренесен на Балканите.

**Ключови думи:** Нестишен (Прост) пролог; Служебен миней; средновековни славянски преводи; текстови редакции

### 1. Славянската книга Пролог и нейните две версии: Нестишен (Прост) и Стишен. Двете редакции на нестишния пролог

Пролог е славянското название на книга с кратки жития и четива за всеки ден от годината, разположени в календарен ред, за всеки светец и празник на всяка дата. Тя съответства на гръцката книга Менологий. В славянската православна традиция са известни две различни версии на Пролога: Нестишен или Прост пролог и Стишен пролог, наречен така защото преди всяко

четиво има поместени кратки стихове (най-често от два до пет стиха). Докато за Стишния пролог е известно, че има два различни превода (български и сръбски) (Bogdanovich, 1975; Ivanova, 1979; Petkov, 2000), всички известни преписи на Нестишния пролог възхождат към един превод. Около времето и мястото, където е създаден този превод, има редица спорове. Надявам се, че в тази статия давам отговор на въпроса за мястото на превода.

Делението на южнославянските преписи на Нестишния (Простия) пролог е направено от Владимир Мошин въз основа на състава на славянските паметни в тях – български или сръбски (Mošin, 1959), но съвсем доскоро се смяташе, че разликите между двете групи преписи се отнасят само до състава, а по отношение на текста между тях няма съществени различия. Съществуването на две южнославянски текстови редакции, разликите между които понякога са съществени, е забелязано за първи път от Людмила Прокопенко (Prokopenko, 2011, с. 706 – 707). Втората южнославянска редакция почти не е изследвана досега. Няколко текста според тази редакция бяха публикувани за първи път в моята статия за Драгановия миней (Hristova-Shomova, 2015), след това Марина Чистякова (Chistyakova, 2018) публикува още няколко текста, а в моя студия за Загребския пролог бяха поместени и коментирани още текстове (Hristova-Shomova, 2020a).

Втората редакция има по-малко преписи от първата и всички те са сръбски: Загребски пролог; Уваров 70 (в Държавния исторически музей в Москва); Вук 37; Вук 38 (в Берлинската национална библиотека, Ms. Slav. Wuk 37 и Wuk 38). Освен това във втората редакция на Нестишния пролог се откриват жития на сръбски светци: Арсений Сръбски, Сава Сръбски, Симеон Сръбски и Стефан Урош I. Затова Марина Чистякова я определя като сръбска, а първата редакция се смята за българска заради житията на български светци (Петка Търновска, Иван Рилски, Гаврил Лесновски, цар Петър Български, Йоан Полиевотски). Обаче и втората редакция е била известна на български книжовници. Доказателство за това са проложните четива по втората редакция, които се откриват в някои български празнични минеи. По-коректно е да се говори за първа и втора южнославянска редакция на Нестишния пролог, а не за българска и сръбска. При това първата редакция наистина е първа по време, защото съответства на източнославянските преписи на Нестишния пролог, а втората редакция съдържа редактиран текст на част от проложните четива, като при някои от текстовете редакционните промени са значителни.

## **2. Примери за проложни четива според двете редакции на Нестишния пролог**

Тук привеждам за илюстрация три проложни четива за съпоставка на техния състав и текст в двете редакции на Нестишния пролог и в два празнични минея: Драганов и Охридски миней. За първата редакция е използван Лес-

новският пролог, а за втората – Загребският пролог (данни за ръкописите вж. в края на статията).

## 2.1. Житие на св. апостол Тома (6 октомври)

*Лесновски пролог:* СТ҃ИИ АП҃ЛЬ ФОМА. ВЪ ИНДИ ОУЧ҃Ю СЛОВОУ Б҃ЖИЮ. И ВЪВР҃ЖЕНЪ БЫ́ ВЪ Т҃МНИЦОУ МИНДИЕМЪ ЦР҃ЕМЪ СЪ ИН҃МИ ОУЖНИКЪИ. И ОУЗАН ЖЕ С҃НЬ ЦР҃ЕВЬ. И ТЕРТИЮ ТОГО М҃ТИ. И МИВГИЮ И НАРКА ДАВШЕ ЗЛАТО ВНИДОШЕ КЪ АП҃ЛОУ. И НАОУЧИШЕ СЕ ѿ НЕГО СЛОВОУ Б҃ЖИЮ. И ПРИЕШЕ БЖИЕ КР҃ЩЕНИЕ. ЦР҃Ь ЖЕ ПР҃ЕБЛОЖЕНИНА ВЪРЗИ Р҃А ОУЖИКЪ СВОИХЪ РАЗГНАВАВ СЕ. ПЕТЪИМ ВОИНОМЪ ДА АП҃ЛА. ПОВЕЛА ОУБИТИ ЕГО. ОНИ ЖЕ НА ГОРОУ Н҃ЕКАКОВОУ ВЪЗВЕДШЕ И. И КОПИЕМЪ ЗБОДОШЕ И. И М҃ЧЕМЪ КОСНОУВШЕ СЕ ВНОУТРНИИ ЕГО. ѿ НИХЖЕ МНИНА ОУВЕЗЕ СЕ В҃НЦЕМЪ. НИСИФОР ЖЕ И-ОУЗАНЪ. ПР҃ЕБЫСТА НА ГОРѢ ИМАЖЕ СЕ НАВИ АП҃ЛЬ И ДР҃ЗЗАТИ ПОВЕЛА. БѢ ОНИСИФОРА ПОСТАВИЛЪ ПОПОМЪ. И ОУЗАНА ДИАКОНА ∷ л. 33а (Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 51).

*Загребски пролог:* СТ҃ИИ АП҃ЛЬ ХВ҃Ъ ФОМА. БѢШЕ ОУЧ҃Е СЛОВОУ Б҃ЖИЮ. ІЕ҃ТЬ ЖЕ БЫ́ ИНДИЕМЪ ЦР҃ЕМЪ. И ВЪ Т҃МНИЦОУ ВЪВР҃ЖЕНЪ БЫ́. СЪ ИН҃МИ МОУЖЬ Н҃БКИ. ОУЗАНЪ ЖЕ С҃НЬ ЦР҃ЕВЬ. И ТЕРЕНТИНА М҃ТИ ЕГО. И МИГДОНІНА ЖЕНА ЕГО. ДАШЕ ЗЛАТО МНОГО ЦР҃ЕВИ. И ФОМѢ АП҃ЛОУ ДА КР҃ТИТЬ ІЕ. И НАОУЧЕНИ ЖЕ БЫВШЕ ѿ ТОГО СЛОВОУ Б҃ЖИЮ. ПРИЕШЕ БЖЕСТВЕННОЕ КР҃ЩЕНИЕ. ЦР҃Ь ЖЕ РАЗГНѢВАВ СЕ ЗѢЛО. ВѢДА ІЕ ВОИНОМЪ. И ІЕМЫШЕ ЖЕ ІЕ ВОИНИ И ВЕДОШЕ И НА ГОРОУ Н҃БКОЮ (!). И СЪБОДОШЕ И КОПИНАМИ. И М҃ЧЕМЪ КОСНѢВШЕ СЕ ВНОУТРНИХЪ ЕГО. ѿ НИХЖЕ МОУЧЕНИНА ОУВЕЗЕ СЕ В҃НЦЕМЪ. НИСИФОРЪ ЖЕ И ОУЗАНЪ ПР҃ЕБЫСТА НА ГОРѢ. ИМАЖЕ СЕ НАВИ И СТ҃ИИ ФОМА АП҃ЛЬ ІСХВ҃Ъ. ДР҃ЗЗАТИ ПОВЕЛѢВАЕ. БѢШЕ БО НИСИФОРА ПОСТАВИЛЪ ПОПОМЪ. А ОУЗАНА ДИАКОНОМЪ. л. 34а.

*Драганов миней:* СТ҃И АП҃ЛЬ ХВ҃Ъ ФОМА. ВЪ ИНДІИ ОУЧ҃А СЛОВО Б҃ІЕ. ВЪВР҃ЖЕНЪ БЫ́ ВЪ ТЕМНИЦѢ. МИНДЕЕМЪ ЦР҃ЕМЪ. СЪ ИН҃МИ ЖНИКЫ. И ОУЗАНЪ ЖЕ С҃НЬ ЦР҃ЕВЬ. И ТЕРТІА М҃ТИ ЕГО. И МИГНОНИИ. И НАРКА. ДАВШЕ ЗЛАТО ВЪНИДОШѢ КЪ АП҃ЛОУ. И НАОУЧИШѢ СЯ СЛОВОУ Б҃ІЮ ѿ НЕГО. И ПРИЕШѢ БЖТВНОЕ КР҃ЩЕНИЕ. ЦР҃Ь ЖЕ ПР҃ЕБЛОЖЕНИНА ВѢРЫ РАДИ. ЖЖИКЪ СВОИХЪ РАЗГНѢВА СЯ Е-ТИМЪ ВОИНОМЪ АП҃ЛА ДА ОУБИТИ ЕГО. ѿНИ ЖЕ НА ГОРѢ Н҃БКАКЪ ВЪЗВЕДОШЕ И. И КОПИЕМЪ СЪБОДОШѢ И. И М҃ЧЕМЪ КОСНѢВШИ СЯ ВЪНАТ҃РНИХЪ ЕГО. ѿ НИХЪ М҃ЧУЕНИА В҃НЦЕМЪ ОУВАЗЕ СЯ. НИСИФОРЪ ЖЕ И ОУЗАНЪ ПР҃ЕБЫСТА НА ГОРѢ. ИМАЖЕ СЯ НАВИ АП҃ЛЬ. И ДР҃ЗЗАТИ ПОВЕЛѢ. БѢ БО ѿНИСИФОРА ПОСТАВИЛЪ ПОПОМЪ. И ОУЗАНА ЖЕ ДІАКОНОМЪ ∷ л. 38г.

*Охридски миней:* СТ҃И АП҃ЛЬ ХВ҃Ъ ФОМА. БѢ ОУЧ҃Е СЛОВОУ Б҃ЖИЮ. ІЕ҃ТЬ БЫ́ МИДИЕ ЦР҃ЕМЪ. ІЕ҃ ВЪ Т҃МНИЦОУ ВЪВР҃ЖЕНЪ БЫ́ СЪ ИН҃МИ ОУЧЕНИКЫ. ОУЗАНЪ ЖЕ С҃НЬ ЦР҃ЕВЬ. ІЕ҃ ФЕРЕНТИА М҃ТИ ІЕГѢ. ІЕ҃ МОУГДОНІА ЖЕНА ІЕГѢ. ДАШЕ ЗЛАТО МНО ЦР҃ЕВИ. И ФОМѢ АП҃ЛОУ ДА ІЕ КР҃ТЬ. ІЕ҃ НАОУЧИШЕ ѿ НЕГО СЛОВОУ Б҃ЖИЮ. ІЕ҃ ПРИЕШЕ БЖТВНОЕ КР҃ЩЕНИЕ. ЦР҃Ь ЖЕ РАЗГНѢВА СЕ И ВѢДАТЬ Н. ЕМШЕ И ВОИНИ ІЕ҃ ВЕДОШЕ ІЕГѢ ВЪ ГОРОУ ВИСОКОУ. ІЕ҃ СЪБОДОШЕ ІЕГѢ КОПЫ. ІЕ҃ М҃ЧЕМЪ КОСНОУШЕ ВНОУТРНИИХЪ ЕГѢ ѿ ХА ОУВЕЗЕ СЕ В҃НЦЕ. НИКІФОРЪ ЖЕ ІЕ҃ ОУЗАНЪ ПР҃ЕБСТАТА НА ГОРѢ. ІМАЖЕ СЕ НАВИ СТ҃И ФОМА. ДР҃ЗЗАТИ ПОВЕЛѢВАЕ. БѢ ѿНИКІФОРА (!) ПОСТАВИЛЪ ППА. ІЕ҃ ОУЗАНА ДІАКОНА. ТѢ М҃ТВАМИ БѢ ПОМЛОУИ НА ∷ л. 38в.

В това житие има няколко текстологични разлики между двете редакции. В началото в първата редакция се съобщава, че апостол Тома е проповядвал в Индия, а във втората редакция названието Индия липсва, а царят вместо

Миндий е наречен Индий. Разказът за гнева на цар Миндий е предаден по различен начин в двете редакции, като в първата е доста по-дълъг и се казва, че царят е заповядал на петима воители да убият апостола. В епизода с изкачването на планината в първата редакция не се споменава за воители, а във втората се казва, че светецът е бил качен на планината от воители. Текстът в Драгановия миней е според първата редакция, а Охридският миней следва втората редакция, но името на индийския цар в него е написано правилно.

## 2.2. Житие на св. Варвара (4 декември)

*Лесновски пролог:* Ст҃аа мѣца варвара. ѿ вѣстока дѣщи дивскоригада нѣкоѣго елина при максиміанѣ безаконномѣ цри. и зане быти ѿи краснѣ. іако да не вѣсхытитѣ ѿ. никтоже ѿцѣ же неасѣтвори стѣпѣ высокъ. и затвори а въ немѣ. и да ѿи идолы. да покланѣет сѧ имѣ она же идолы скроуши. хѧ же жєлаашє и утѣшє. ѿнѣдоже банѧ зыжѣшоу ѿцоу не. и повелѣвшоу хытрѣцемѣ. єдино ѡкѣнце сѣтворити. и ѡшєдшоу же немоу. она же ѿ стѣпа прѣникнѣши. трємѣ ѡкѣнцемѣ повелѣ быти. въ имѧ ѿца и сѣна и ст҃аго дѧа. ѡвѣдѣна же бывши кнѧзоу и мѣна. и по семѣ бѣжавши на горѣ. и погнавши ѿ ѿцѣ не. и своима рѣкама ѡсѣкнѣ ѿ. сѣхѡдѣшоу сѣ горы. сѣжеже и ѡгнь. сѣ нѣ спадшии. л. 79а-б (Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 97).

*Загребски пролог:* Ст҃аа мѣца хѣа вар'вара. бѣше ѿ вѣстока. дѣщи дивскора нѣкоѣго елина. и при маѣиміанѣ цри безаконнѣмѣ. бѣше же красѣна вельми зѣло. ѿцѣ же не створи стѣпѣ высокъ. и затвори ю въ немѣ. да не вѣсхытитѣ не никтоже. и дасть ѿи идола да покланѣет сѣ немоу. она же идола скроуши. и хѧ жєлаашє и утѣшє. и баню зижѣшоу ѿцоу не. и повелѣвшоу хитрѣцемѣ. єдино ѡкѣнце створити. и ѡшѣдшоу же немоу на поутѣ она же нѣзѣ стѣпа изѣникнѣши. и повелѣ трємѣ ѡкѣнцемѣ быти. въ имѣ ѿца и сѣна и ст҃го дѧа. вѣдѣна же бывши ѿцемѣ іако єсть хрѣтіана. прѣдана бѣ ипарѣхоу. и мѣна бѣ. и по семѣ бѣжавши на гороу. и скры сѣ. ѿцѣ же не. ѡбрѣтъ ю и єтъ ю. и своима роукама ѡсѣкнѣноу ю. сѣхѡдѣшоу же немоу сѣ горы. и сѣжеженѣ бѣ ѡгнемѣ с нѣсѣ падѣшиимѣ. л. 78б.

*Драганов миней:* Ст҃аа мѣца варвара. бѣ ѿ вѣстока. дѣщи дивскоригада нѣкоѣго елина. при маѣиміанѣ безаконнѣмѣ цри. ѿцѣ же не. зане быти ѿи краснѣ. іако не вѣсхытитѣ ж никтоже. створи стѣпѣ высокъ. и затвори ж въ немѣ. и дасть ѿи идола. да покланѣет сѧ имѣ. она же идола скроуши. хѧ жєлаашє и утѣшє. и повелѣвшоу ѿнѣдоу же. и банѧ зижѣшє ѿцоу єж. повелѣвшоу хытрѣцемѣ єдино ѡкѣнце створити. и ѡшѣдшоу немоу. она же ѿ стѣпа прѣникнѣвши трємѣ ѡкѣнцемѣ повелѣ бѣти. въ имѧ ѿца и сѣна и ст҃го дѧа. ѡвѣдѣна бѣвши іако хрѣтіанка єсть. и прѣдана бѣвши кнѧзоу и мѣуима бѣ. и по семѣ бѣжа въ горѣ. и погнавъ ж ѿцѣ. своима рѣкама ѡсѣкнѣ ж. сѣхѡда же сѣ горы сѣжеженѣ ѡгнь сѣ нѣ спадшии. л. 78г.

*Охридски миней:* Ст҃аа мѣца хѣа варвара. бѣ ѿ вѣстокѣ дѣщи дѣвскора нѣкоѣго елина. при маѣиміанѣ цри безаконнѣмѣ. бѣше хрѣтіаница. ѿцѣ же и сѣтвори стѣпѣ высокъ. и затвори ю въ немѣ. да не вѣсхытитѣ ю никто. и дасть ѿи

идола покланѣѣтъ се ѿмоу ѿна же идола съкроушии. и ѿа жалааше ѿ ѿташе (!). и баню жижуцоу ѿцоу не. и повелѣ хитрьцоу. едѣнно ѿконци сътвориты се. ѿшьшоу ѿмоу на поуть. ѿна же изъ стѣлапа изникшии повелѣ трѣ ѿконцѣ быти. въ имѣ ѿца и сѣна и стго дха. свѣденна же бывшии ѿцемъ не. тако хрѣтианица не. и прѣдана бы епархоу на мниѣ. и мнина бы крѣпко. и по семь повѣже въ горѣ и скрѣ се. ѿць же ю ѿбрѣте ю. и сѣма роукама оуѣкнѣ ю. съхощемоу же ѿмоу съ горы. и съжеженъ бы ѿгнѣмъ съ нѣсъ спашѣмъ. тоѣ мѣлами бѣ мѣоу насъ — л. 105г.

В това житие на няколко места има разлики между текстовете на двете редакции, по-съществени са във втората част. Има разлики на равнище синонимия: кѣнасъ срещу епархъ; на граматично равнище: быти срещу бѣше; съжеже и срещу съжеженъ бѣстѣ; на словообразователно равнище: прѣникнѣти срещу изникнѣти. Има разместване на фразите в епизода, в който се говори за кулата, построена от бащата на светицата. Във втората редакция има и кратки добавки: и съкрѣ са в разказа за бягството на мѣченицата в планината. И тук в Драгановия миней се намира текст според първата редакция, а в Охридския миней — според втората редакция.

### 2.3. Житие на св. Георги (23 април)

*Лесновски пролог:* Гѣоргіе хѣвъ мниѣ. бы оубо при диоклитѣанѣ цри. ѿ страны кападокинскыѣ. рода славна. комѣ сѣноу. гонѣнію же сѣшоу на хрѣтианы. и на всѣкъ днѣ оуби/ваемоу. самъ ставъ прѣдъ мѣлемъ и ѿблѣи и. сего ради копѣмъ оударѣнъ бы въ чрѣво. и на колѣси привѣзанъ бы. въсѣдоу имѣща желѣза ѿстра съставленна. и низъ поущѣнъ бывъ. и сѣдрѣленъ. и пакы исцѣлѣвъ. и пѣвъ са ненадежѣнѣ црѣви. и многыѣ оутѣли вѣровати хѣви. и пакы различѣнѣ мѣуѣвъ и. магнѣтию знаменѣа просѣвшоу. и въскрѣи мрѣтѣвѣцѣ. прѣдъ многыми змѣршѣ. и пакы вѣровашѣ хѣви мнозы. въ нѣже бѣ гликеріѣ. нежеже волѣ оумори. шѣдъ стѣи и въскрѣи и. иже оуѣвѣнъ бы. разоривъ мѣтѣвоѣ идола. и мѣуѣмъ глѣва неже оуѣвѣна бы. и того мѣтѣа. л. 199а-б. (Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 217).

*Загребски пролог:* Гѣоргіѣ стѣи мѣкъ хѣвъ бы оубо при диоклитѣанѣ цри. ѿ страны кападокинскыѣ. рода славна комѣ сѣноу. гонѣнію же бывшоу на хрѣтианы. и на всѣкъ днѣ оубиваемоу. самъ ставъ прѣдъ мѣлемъ ѿблѣи и. и сего ради копѣмъ оуѣзвѣленъ бы. и на колѣли привѣзанъ бывъ всѣдоу имѣщоу желѣза изѣщрѣна съставлена. и низѣ поущѣнъ бы. и сѣдрѣленъ. и пакы ицѣлѣ и пѣвъ се зѣвъ црѣви. и многы оутѣли вѣровати хѣви. и пакы// различѣнѣ мѣуѣвъ бывъ. магнѣтиѣ въспроси знаменѣа. и въскрѣси стѣи гѣоргіѣ мрѣтѣвѣца. прѣдъ многыми оумѣрѣша. и пакы вѣровашѣ мнозы въ ѿа. въ нѣхѣже бѣ клоуѣкѣри. нежеже волѣ оумѣрѣшѣ. стѣи же стѣори и живѣ. иже посѣвѣнъ бы. разори же мѣтѣвоѣ идола. и мѣуѣмъ въ главоу оуѣвѣнъ бы. и тако ѿа ради сконѣва се. нежеже мѣтѣами бѣ помѣоу. л. 186а-б.

*Драганов миней:* Гѣоргіѣ мѣкъ хѣвъ бы оубо при дѣоклитѣанѣ цри. ѿ страны кападокинскыѣ. рода славна комѣ сѣноу. гонѣнію же бывшоу на хрѣтианы. на всѣкъ днѣ оубиваѣмъ. и самъ ставъ прѣдъ мѣлемъ ѿблѣи и. и того ради копи-

емѣ оуѣзвенѣ бы въ срѣцѣ и на колесници привѣзанѣ бы. всѣдоу имѣща желѣза  
изоцрѣна. съставлена. и низоу поуцненѣ бы и съдробенѣ. и пакы ицѣлѣи тѣмъ са  
здравѣ црѣви. и многы свѣща вѣровати хѣи. и пакы различно мнѣ бывѣ. маг-  
ненѣ тѣмъ проси знаменита. и вѣрси стѣмъ георгіе мрѣца. и прѣ всѣмъ многыми  
люди змѣрша. и мнози вѣровашѣ въ хѣ. въ нихже бѣ галиагерин. егже волѣ  
змори стѣмъ створи жива. и идоли разори мѣтвѣж. томоу же бывшѣ. и мѣмъ въ главѣ  
сѣченѣ бы. и тако сконча сѣ. л. 165г.

Това четиво не е поместено в Охридския миней.

В Житието на св. Георги се откриват редица разлики между двете редак-  
ции, на което обръща внимание и А. Стойкова (Stoykova, 2016, с. 358). Някои  
от тях са на равнище лексикални синоними: сжцоу — бывшоу, оударенѣ —  
оуѣзвенѣ, остра — изоцрѣна. Други са на синтактично равнище: различнѣ  
мжувѣ и — различно мнѣ бывѣ; мѣчѣмъ глѣва нго оуѣчена бы — мѣмъ въ главѣ  
сѣченѣ бы. На места е променен целият израз, като се запазва значението:  
шедѣ стѣмъ и въскрѣи и — стѣмъ створи жива. Драгановият миней следва навсякъ-  
де втората редакция.

### 3. Изводи от представения материал

Въз основа на представените примери можем да направим следните изводи.

Първо, в някои от четивата между първата и втората редакция има доста  
разлики както на лексикално, така и на синтактично равнище, а на места има  
променени цели изрази. Освен това в някои части от четивата има съществени  
разлики между двата текста, които надхвърлят замяната на отделни думи или  
изрази. Понякога в една от двете редакции текстът е значително по-дълъг. По-  
често това се наблюдава при втората редакция (вж. Hristova-Shomova, 2020a;  
2024, с. 251 – 267). Това показва, че втората редакция е извършена въз основа  
на гръцки източник, в който част от четивата са били по-обемни, отколкото са  
били в ръкописа, от който е направен първоначалният превод.

Второ, Охридският миней, който съдържа новоизводни служби (по Йеру-  
салимския устав) за месеците от септември до февруари и за август и старо-  
изводни служби за месеците от март до юли, навсякъде следва втората редак-  
ция, която е представена в Загребския пролог. Вижда се, че той е попълван с  
четива от Нестишния пролог по втората редакция. Трябва да се отбележи, че  
в новоизводните миней по принцип се поместват четива от Стишния пролог.  
А в Охридския миней намираме четива от Нестишния пролог, при това от не-  
говата втора редакция. Това показва, че в книжовния център, в който е писан  
този ръкопис, са използвали втората редакция на Нестишния пролог.

Трето, в Драгановия миней от края на XIII в., който е староизводен, про-  
ложното *Житие на св. Георги* също е по втората редакция. Драгановият ми-  
ней е един от малкото староизводни служебни миней, в които са поместени  
проложни четива (Turilov, 2012). Затова наличието в него на проложно житие

по втората редакция е важно. То свидетелства за това, че още в самото начало на включването на проложни четива в служебните минеи втората редакция на Нестишния пролог е имала достатъчно широко разпространение на Балкани-те и сред българските книжовници.

#### 4. Общи грешки между първата и втората редакция на Нестишния пролог

Трябва да се отбележи, че в Нестишния пролог има места, на които във всички южнославянски преписи (както по първата, така и по втората редакция) се намират общи грешки, докато в някои източнославянски преписи се съдържа правилният текст. Тук привеждам два примера. В Житието на св. Анастасия (22 декември) изразът *ἐλαβε δὲ ἄνδρα Πόπλιον λεγόμενον* в староруския Софийски пролог се превежда с *поа же моужа поплиа нарицаемаго* (л. 99v, Krysko, 2010, с. 512). В Лесновския пролог (по първата редакция) преводът е *поа же мжжа по плъти глѣмааго* (л. 93v, Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 111), а в Загребския пролог (по втората редакция): *поѣтъ же моужа по плъти* (л. 93r). В староруския източник собственото име Πόπλιον е предадено правилно, а в южнославянските преписи и по двете редакции вместо него се намира сгрешената фраза *по плъти*. Това показва, че техният първичен източник е бил със сгрешен текст.

Следващият пример е от четивото за Въздвижение на 14 септември. В гръцкия му текст е използвана думата *ἱστοριογράφον*. В Лобковския пролог тя е преведена правилно с *историѣ писатели* (л. 16v, Krysko, 2010, с. 68), а в двете южнославянски редакции се намира една и съща грешка, която произлиза от това, че не е разбрана думата *история*: *створи писатель* в Лесновския пролог (л. 14v, Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 32) и *створи писаниѣ* в Загребския пролог (л. 14r). Очевидно и двете редакции произлизат от източник с грешка: замяна на *истории* с глаголната форма *створи*.

Към тези примери може да се добави и едно място в *Житието на св. Варвара*, където южнославянските преписи и по двете редакции съдържат вариант, различен от варианта в староруския Софийски пролог. В него изразът *μίαν θύριαν ποιῆσαι* се превежда с *ѣдинъ двѣрцѣ створити* (л. 79r, Krysko, 2010, с. 432), а в двете южнославянски редакции се намира друг израз: *ѣдино окъньце сътворити* (в Лесновския пролог, л. 79v, Pavlova & Zhelyazkova, 1999, с. 97; в Загребския пролог, л. 78v). И в този случай общият източник на двете южнославянски редакции е съдържал промяна спрямо първоначалния превод.

Тези примери водят до извода, че южнославянските преписи на Нестишния пролог и по двете му редакции са вторични по отношение на източнославянските.

### **Заключение**

В обобщение може да се каже, че разликите между двете редакции на Нестишния пролог понякога се проявяват само на равнище синонимия, но в много случаи те се отнасят до състава и съдържанието на проложните четива. В някои български служебни минеи, както староизводни, така и новоизводни, се намират проложни четива по втората редакция. Това показва, че тя е била достатъчно добре известна на българските книжовници и не може да се каже със сигурност къде е възникнала. Наличието на общи грешки и в двете южнославянски редакции, при съществуването на староруски преписи с правилно четене, показва, че известният днес средновековен превод на Нестишния пролог е създаден сред източните славяни и по-късно е бил пренесен на Балканите.

### **Благодарности и финансиране**

Статията е подготвена с финансовата подкрепа на програма SUMMIT към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, с която се осъществи неговото участие в XVII международен конгрес на славистите с доклад на същата тема.

### **ИЗПОЛЗВАНИ РЪКОПИСИ**

Драганов миней. Български ръкопис от края на XIII в., пази се в Зографския манастир на Света гора под № 54. Използван е по фотокопия в Зографската стая към Библиотека „Филологии“ на Софийския университет.

Загребски пролог. Сръбски ръкопис от края на XIII – началото на XIV в., пази се в HAZU III.c.6. Използван е de visu.

Лесновски пролог. Български ръкопис от 1330 г., пази се в Белград, Архив на Сръбската православна църква, № 53. Използван е по изданието (Павлова & Желязкова, 1999).

Охридски миней, празничен. Български ръкопис от 1435 г., пази се в НБКМ, № 122, новоизведен за септември-февруари и август, староизведен за март-юли. Използван е de visu.

Софийски пролог. Староруски ръкопис от края на XIII – началото на XIV в., пази се в Санкт-Петербург, РНБ, Софийское собрание, № 1324. Използван е по изданието (Крысько, 2010).

### **ЛИТЕРАТУРА**

Богдановић, Д. (1975). Две редакције стиховног пролога у рукописној сбирци манастира Дечана. В: *Упоредна истраживања. 1*, 37 – 72. Институт за књижевност и уметност.

Иванова, Кл. (1999). Пролог. В: Д. Петканова (съст.). *Старобългарска литература. Енциклопедичен речник* (с. 372 – 373). Петър Берон.

- Крысько, В. Б. (ред.). (2010). *Славяно-русский Пролог по древнейшим спискам*. Том I. Азбуковник. ISBN 978-5-91172-041-4.
- Павлова, Р. & Желязкова, В. (1999). *Станиславов (Лесновски) пролог от 1330 година*. Фабер. ISBN 954-9541-41-X.
- Петков, Г. (2000). *СТИИНИЯТ ПРОЛОГ В СТАРАТА БЪЛГАРСКА, РУСКА И СРЪБСКА ЛИТЕРАТУРА. Археография, текстология и издание на проложени стихове*. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. ISBN 954-423-198-6.
- Прокопенко, Л. В. (2011). Текстология Синаксаря (Пролога) за септември-февраль. В: Крысько, В. Б. (ред.). *Славяно-русский Пролог по древнейшим спискам*. Том II (690 – 759). Азбуковник. ISBN 978-5-91172-041-4.
- Стойкова, А. (2016). *Свети Георги Победоносец. Агиографски произведения в южнославянската средновековна традиция*. Изток – Запад. ISBN 978-619-152-903-2.
- Турилов, А. (2012). Забытые и малоизвестные факты из истории древнейшего перевода Пролога у южных славян (К проблеме „первого восточнославянского влияния“). *Славяноведение*, 47(2), 8 – 26. ISSN 0869-544X.
- Христова-Шомова, И. (2015). Проложните четива в Драгановия миней. В: *Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник* (157 – 174). Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-4007-2.
- Христова-Шомова, И. (2020a). Загребският пролог като представител на втората южнославянска редакция на Простия пролог. *Старобългарска литература*, 61 – 62, 197 – 224. ISSN 0204-868X.
- Христова-Шомова, И. (2020b). *Охридски миней. Първа част*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-5095-8.
- Чистякова, М. (2018). Классификация южнославянских списков Синаксаря по структурным и языковым особенностям. *Slavistica Vilnensis*, 63, 35 – 58. ISSN 2351-6895.
- Mošin, V. (1959). Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII – XIII vijeka. In: *Zbornik historijskog instituta Jugoslavenske akademije. II*, 17 – 68. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

### **Acknowledgements & Funding**

The article was prepared with the financial support of the SUMMIT program at Sofia University “St. Kliment Ohridski”, which made it possible for me to participate in the XVII International Congress of Slavists with a paper on the same topic.

## REFERENCES

- Bogdanovich, D. (1975). Two redactions of the Verse Prolog in the Manuscript Collection of Dechani Monastery. In: *Uporedna istrazhivanja (Comparative Studies)*, 1, 37 – 72. Institute for Literature and Art.
- Chistyakova, M. (2018). Classification of the South Slavic Manuscripts of the Synaxarion According to Their Structure and Linguistic Features. *Slavistica Vilnensis*, 63, 35 – 58.
- Hristova-Shomova, I. (2015). The Prolog readings in the Draganov Menaion. In: *Cyrillo-Methodian Readings 2015. Anniversary Collection*, 157 – 174. St. Kliment Ohridski University Press.
- Hristova-Shomova, I. (2020a). The Zagreb Prolog as a Representation of the Second Redaction of the Second South Slavic Redaction of the Plain Prolog. *Old Bulgarian Literature*, 61 – 62, 197 – 224.
- Hristova-Shomova, I. (2020b). *Ohrid Menaion. First Part*. St. Kliment Ohridski University Press.
- Ivanova, Kl. (1999). Prolog. In: D. Petkanova (ed.) *Old Bulgarian Literature. Encyclopedia*, 372 – 373. Petar Beron.
- Krysko, V. B. (Ed.). *Slavic-Russian Prolog According to the Oldest Manuscripts*. (2010). T. I. Azbukovnik.
- Mošin, V. (1959). Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko-slavenskih odnosa XII – XIII vijeka. In: *Zbornik historijskog instituta Jugoslavenske akademije. II*, 17 – 68. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Pavlova, R. & Zhelyazkova, V. (1999). *Stanislavov (Lesnovski) prolog from 1330*. Faber.
- Petkov, G. (2000). *The Verse Prolog in the Ancient Bulgarian, Serbian and Russian Literature. Archaeography, Text Study and Edition of Prolog Verses*. Paisij Hilendarski University Press.
- Prokopenko, L. V. (2011). Text Study of the Synaxarion (Prolog) for September to February. In: Krysko, V. B. (Ed.). *Slavic-Russian Prolog According to the Oldest Manuscripts, II*, 690 – 759. Azbukovnik.
- Stoykova, A. (2016). *St. George the Victorious. Hagiographic Works in the South Slavic Medieval Tradition*. Iztok-Zapad.
- Turilov, A. (2012). Forgotten and Little-known Facts in the History of the Oldest Translation of the Prolog Among the South Slavs (to the Problem of the Second “East Slavic Influence”). *Slavyanovedenie*, 47(2), 8 – 26.

## THE SECOND SOUTH SLAVIC REDACTION OF THE NON-VERSE (PLAIN) PROLOG

**Abstract.** The Non-Verse (Plain) Prolog is a Slavic book which contains short texts about saints and feasts for every day of the year. There are two South Slavic redactions of the Non-Verse Prolog. The existence of the second redaction was recently discovered. It is less common than the first and is found only in Serbian manuscripts. But Prolog readings are also included in some Office *Menaia*. Three Prolog readings are represented in this article according to two manuscripts of the Non-Verse Prolog: the Lesnovo Prolog from 1330 (a representative of the first redaction) and the Zagreb Prolog from the 13<sup>th</sup> -14<sup>th</sup> centuries (a representative of the second redaction), as well as according to two Office *Menaia*: The Draganov *Menaion* from the end of the 13th century and the Ohrid *Menaion* from 1435. The comparison shows that there are differences between the first and the second redaction, both at the lexical and syntactic levels, and sometimes entire expressions have been changed. Moreover, in some cases the text in one of the two redactions is significantly longer. The readings in the Draganov *Menaion* are according to the first redaction for the first half of the year (September-February) and according to the second – for the second half of the year (March-August), while the readings in the Ohrid *Menaion* always follow the second redaction. Further, there are common errors between the two South Slavic redactions, while Old Russian manuscripts with correct reading are known. This witnesses that the medieval translation of the Non-Verse Prolog was created among the Eastern Slavs and was later brought to the Balkans.

**Keywords:** Non-Verse Prolog; Office *Menaion*; medieval Slavic translations; text redactions

✉ **Prof. Iskra Hristova-Shomova, DSc.**

ORCID iD: 0009-0005-1603-2562

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

E-mail: ishomova@slav.uni-sofia.bg;

iskrashomova@gmail.com